

БЕШИНЧИ БЎЛИМ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРИНИНГ
БУЙРУҒИ

363 Наслчилик соҳасида селекция, биотехнология ва ирсият-муҳандислик усуллари қўлланиш шартларини белгилаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2014 йил 15 июлда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 2602

Ўзбекистон Республикасининг «Наслчилик тўғрисида»ги Қонуни ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 15 июлдаги ПҚ–2003-сонли «Қонунларнинг ҳаволаки нормаларини амалга оширишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ва бошқа ҳужжатларни ишлаб чиқиш режаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарорига мувофиқ **буюраман**:

1. Наслчилик соҳасида селекция, биотехнология ва ирсият-муҳандислик усуллари қўлланиш шартларини белгилаш тартиби тўғрисидаги низом иловага мувофиқ тасдиқлансин.

2. Мазкур буйруқ расмий эълон қилинган кундан эътиборан кучга киради.

Вазир

Ш. ТЕШАЕВ

Тошкент ш.,
2014 йил 16 июнь,
155-сон

Ўзбекистон Республикаси
қишлоқ ва сув хўжалиги вазирининг
2014 йил 16 июндаги 155-сонли буйруғига
ИЛОВА

**Наслчилик соҳасида селекция, биотехнология ва
ирсият-муҳандислик усуллари қўлланиш шартларини
белгилаш тартиби тўғрисидаги
НИЗОМ**

Мазкур Низом Ўзбекистон Республикасининг «Наслчилик тўғрисида»ги Қонуни ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 15 июлдаги ПҚ–2003-сонли «Қонунларнинг ҳаволаки нормаларини амалга оширишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ва бошқа ҳужжатларни ишлаб чиқиш режаларини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарорига мувофиқ, наслчилик соҳасида селекция, биотехнология ва ирсият-муҳандислик усуллари қўлланиш шартларини белгилайди.

1-боб. Умумий қоидалар

1. Мазкур Низомда қуйидаги асосий тушунчалар қўлланилади:

наслчилик — селекция мақсадида наслдор ҳайвонларни урчитиш, насли маҳсулот (материал) етиштириш ва ундан фойдаланиш;

наслдор ҳайвон — келиб чиқиши ҳужжатлар билан тасдиқланган, муайян зотни такрор кўпайтириш учун фойдаланиладиган ва белгиланган тартибда рўйхатга олинган ҳайвон;

насли маҳсулот (материал) — наслдор ҳайвон, унинг уруғи ва эмбрионлари, наслдор тухум, ипак қурти уруғи;

дезоксирибонуклеин кислота (ДНК) — тирик организмларда ирсий белгиларни сақлаш вазифасини бажарадиган ҳамда асосан хужайра ядроси, митохондрия ва хлоропластларда бўладиган нуклеин кислотанинг бир тури;

селекция усули — наслдор ҳайвонларни урчитиш орқали янги наслдор ҳайвон зотларини яратиш;

биотехнология усули — биологик жараёнлар ва биологик омиллардан фойдаланган ҳолда янги наслдор ҳайвон зотларини яратиш;

ирсият-муҳандислик усули — рекомбинант ДНКлар технологияси ҳамда генетик, биокимёвий усуллар ёрдамида организм ёки хужайранинг биологик ахборотини ўзгартириш орқали табиатда учрамайдиган, янги хусусиятларга эга бўлган генлар тўплами асосида янги наслдор ҳайвон зотларини яратиш;

вектор — ташқаридан киритилган генни хужайрага кўчиришда ва уни хужайра геномига бириктиришда фойдаланиладиган доира шаклдаги (плазма) генетик тизим;

рибонуклеин кислота (РНК) — асосан хужайра цитоплазмасида жой-

лашган ва ДНКдаги генетик ахборотларнинг нусхаси бўлиб, битта Polenуклеотид занжирдан ташкил топган ҳамда ферментатив фаоллик хусусиятларига эга бўлган рибоза асосли нуклеотидлардан ташкил топган нуклеин кислота;

ген — ирсий омил бўлиб, ДНК (вирусларда РНК) молекуласининг бир қисми, ирсий ахборотнинг тизимли ва функционал бирлиги;

донор — уруғланган тухум хужайра олишда фойдаланиладиган юқори маҳсулдорлик хусусиятига эга бўлган она ҳайвон;

реципиент — 6, 7 ва 8 кунлик эмбрионни кўчириб ўтказишга мўлжалланган ҳайвон;

трансплантация — ҳайвонларда бирор тўқима ёки органни кўчириб ўтказиш;

ядро — эукариод организмлар хужайрасидаги органоид бўлиб, хужайрадаги барча ҳаётий жараёнларда, уларнинг бўлинишида иштирок этади ва бу жараёнларни назорат қилади.

2. Селекция, биотехнология ва ирсият-муҳандислик усуллари мазкур Низомнинг иловасида назарда тутилган наслдор ҳайвонларга нисбатан қўлланилади.

3. Наслчилик соҳасида селекция, биотехнология ва ирсият-муҳандислик усуллари қўллашдан асосий мақсад табиий иқлим шароитига мос, юқори маҳсулдорлик хусусиятига эга бўлган ҳайвонларни кўпайтириш, касалликларнинг олдини олиш ва янги насли маҳсулотлардан (материаллардан) зотлар яратиш ҳисобланади.

4. «Наслчилик тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 20-моддасига асосан, наслдор ҳайвонларнинг уруғи ва эмбрионларидан, агар улар:

қишлоқ хўжалик ҳайвонларини сунъий уруғлантириш ва эмбрионларини кўчириб ўтказиш билан шуғулланувчи ташкилотларда олинган бўлса;

белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган наслдор ҳайвонлардан олинган бўлса;

идентификация қилиш мақсадида аниқ белги қўйилган бўлса;

сертификатга эга бўлса, фойдаланилади.

5. Наслдор ҳайвонларнинг уруғи ва эмбрионлари қишлоқ хўжалик ҳайвонларини сунъий уруғлантириш ва эмбрионларини кўчириб ўтказиш билан шуғулланувчи ташкилотлар томонидан бошқа шахсларга реализация қилиниши ёки ўтказилиши мумкин.

2-боб. Селекция ва биотехнология усуллари қўллаш

6. Селекция усуллари бир турга мансуб зотларни, бир турга мансуб икки ва ундан кўп зотларни, икки турга мансуб ҳайвонларни урчитиш орқали, биотехнология усуллари эса, уруғ олиш ва эмбрион тайёрлашда қўлланилади.

7. Эркак наслдор ҳайвонлардан қуйидаги даврийликда уруғ олинади:

наслдор буқалардан ҳафтада 2 — 8 марта, бунда ҳар бир эякулят орасида 10 — 15 дақиқа дам берилиши лозим;

қўчқорлардан кунига 3 марта, бунда тушликгача 2 марта ва куннинг иккинчи ярмида 1 марта;

айғирлардан ҳар куни 1 марта;

эркак қўчқалардан ҳафтада 2 марта;

қуёндан кунига 2 марта;

хўрозлардан икки кунда 1 марта;

курка ва ғозлардан ҳафтада 2 марта;

балиқлардан ҳафтада 1 марта.

8. Эркак ҳайвонлардан олинган уруғлар макроскопик (визуал) ва микроскопик усулларда текширилади. Бунда ҳар бир уруғ таркибий қисмининг ҳаракати, тирик-ўликлиги ва патологик шакллари бўйича баҳоланади.

9. Уруғ ва унинг таркибий қисмларини баҳолашда қуйидаги нуқсонлар мавжуд ёки мавжуд эмаслиги текширилади:

гигант;

кар;

бошчаси деформацияга учраган;

бўйни синик;

фақат бошчалар ёки думсиз;

думи буралган ёки қийшайган;

цитоплазмасида томчилар мавжуд бўлган ёки қалинлашган ҳамда бир, икки, уч ва тўрт думли.

10. Наслдор эркак ҳайвонларнинг нуқсонли сперматозоидлари қуйидаги меъёрлардан ошганда, улардан фойдаланишга йўл қўйилмайди:

буқада — 18%;

қўчқорда — 14%;

эркак қўчқада — 20%;

айғирда — 25%;

қуёнда — 16%;

хўроз, курка, ғозлар ва балиқларда — 15%.

11. Наслдор эркак ҳайвонларнинг 1 мл уруғида сперматозоидларнинг сони қуйидаги меъёрлардан кам бўлганда, улардан фойдаланишга йўл қўйилмайди:

буқада — 0,8 — 1,0 млрд;

қўчқорда — 2 — 3 млрд;

айғирда — 0,1 — 0,25 млрд;

эркак қўчқада — 0,1 — 0,2 млрд;

қуёнда — 0,1 млрд;

хўроз ва куркада — 2 — 4 млрд;

ғозда — 0,3 — 1,0 млрд;

балиқда — 0,1–0,3 млрд.

12. Наслдор эркак ҳайвонларнинг янги олинган уруғи баҳолангандан сўнг, мазкур уруғ йиғичда 1:1 ёки 1:2 нисбатда суюлтирилади.

13. Наслдор эркак ҳайвонларнинг уруғи қуйидаги тартибда кўп маротаба суюлтирилади:

буқалар уруғи 10 марта 1:9 нисбатда, 15 марта 1:14 нисбатда;

кўчқор, эркак чўчка, қуён, хўроз, курка, ғоз ва балиқлар уруғи 2 марта 1:1 нисбатда, 3 марта 1:2 нисбатда, 4 марта 1:3 нисбатда.

14. Уруғни сақлашда чуқур музлатиш технологиясидан фойдаланилади. Бунда уруғ суюқ азот солинган Дьюар идишда -196° С ҳароратда 25 йилдан 100 йилгача сақланиши мумкин.

15. Наслдор буқа уруғини музлатиш ва узоқ муддат сақлаш учун махсус аппаратлар ва стационар сақлагичлардан фойдаланилади. Бунда наслдор буқалар уруғи фторопласт тахтачасида гранулалар, қобиқли гранулалар ва полипропиленли сомончалар (пайетталар) шаклида музлатилади.

16. Донорлардан эмбрионлар олиш ва трансплантация қилиш қуйидагича амалга оширилади:

наслдор ҳайвонлардан эмбрион тайёрлашда юқори маҳсулдорлик кўрсаткичига эга бўлган донорларни танлаш;

донорлардан кўп овуляция чиқариш учун гармонлардан фойдаланиш;

донорлар ва реципиентларнинг куйикка келишини назорат қилиб бориш;

донорларни наслдор эркак ҳайвонлар билан жуфтлаштириш;

донорларга маҳсулдорлиги паст она ҳайвонларни реципиент қилиб белгилаш;

донорлар ва реципиентларнинг жинсий циклини синхронлаштириш (мослаштириш);

донордан 6, 7 ва 8 кунлик эмбрионларни ювиб олиш;

ювиб олинган эмбрионларни белгиланган усулда баҳолаш, кўчириб ўтказиш ва сақлаш;

донордан ювиб олинган эмбрионни реципиентга кўчириб ўтказиш;

реципиентларни буғозлик даврида алоҳида парваришлаш.

17. Эмбрионлар наслдор ҳайвонлардан ювиб олинганда уларнинг ташқи кўриниши, ёшига мувофиқлиги ва кўчириб ўтказилгандан сўнг яшаб кетиши ўрганилади.

3-боб. Ирсият-муҳандислик усулини қўллаш

18. Наслдор ҳайвоннинг гени махсус лаборатория шароитида ажратиб олинади ва унинг ДНКси кетма-кетлиги ўрганилади.

19. Ажратиб олинган ген ДНКни кўчирувчи векторга уланади. Уланган вектор ҳужайрага ёки организмга ўтказилади ва трансформацияланган ҳужайра сунъий муҳитда ўстирилади.

20. Дастлабки ҳужайра митоз усулида (ҳужайраларнинг асосий бўлиниш усули бўлиб, бунда битта она ҳужайрадан шу ҳужайрага ўхшаш иккита бир хил қиз ҳужайра ҳосил бўлади) бўлинади ва генетик жиҳатдан бир хил ҳужайралар олинади (клонлаштирилади).

21. Сунъий муҳитда ўстирилган ҳужайралар соматик эмбриогенез босқичигача ўстирилади ва уларнинг эмбрион тўқималари олинади ҳамда эмбрион бачадонга имплантация қилинади.

22. Жинссиз йўл билан кўпаядиган наслдор ҳайвонлар клонлаштирил-

ганда, тухум хужайрасидан ядроси олиб ташланиб, унга бошқа хужайрадан олинган ядро киритилади ва гибрид тухум хужайралар пайдо бўлади.

Наслчилик соҳасида селекция,
биотехнология ва ирсият-муҳандислик усул-
ларини қўлланиш шартларини белгилаш
тартиби тўғрисидаги низомга
ИЛОВА

Наслдор ҳайвонларнинг РЎЙХАТИ

1. Наслдор қорамоллар:

сут-гўшт йўналишидаги зотлар;
қора-ола зотлар;
қизил зотлар;
бушув зоти;
бошқа зотлар;
гўшт-сут йўналишидаги зотлар;
швиц зотлари;
симментал (флекфи) зотлари;
бошқа зотлар;
гўшт йўналишидаги зотлар;
санта-гертруда зоти;
абердин-ангус зоти;
қозоқи оқбош зоти;
бошқа зотлар.

2. Наслдор қўйлар:

гўшт-ёғ берувчи думбали зотлар;
ҳисори зоти;
жайдари зотлар;
бошқа зотлар;
қоракўл тери берувчи зот;
қора рангли;
кўк рангли;
кулранг;
зармалла рангли;
кумуш рангли;
бронза рангли;
наслдор қўчқорнинг уруғлари;
бошқа ранглар.

3. Наслдор эчкилар:

сут йўналишидаги эчкилар;
дағал жун берувчи эчкилар;
жайдари эчкилар;
тивит берувчи эчки зотлари;
маҳаллий тивит берувчи зот.

4. Отлар:

корабайир зоти;
ахалтека зоти;
будённий зоти;
ганновер;
пони отлар;
маҳаллий отлар;
бошқа зотлар.

5. Туялар:

бир ўрқачли;
икки ўрқачли;

6. Чўчқалар.

7. Қуёнлар.

8. Паррандалар:

товук;
курка;
ғоз;
ўрдак;
бедана;
цесарка;
туяқуш.

9. Асаларилар:

маҳаллий зот;
карпат зоти;
бошқа асалари зотлари.

10. Балиқлар:

сазан зоти;
карп зоти;
дўнгпешона;
оқ амур;
илонбалиқ;
бошқа балиқлар.

11. Тут ипак қурти тухумлари.